

Pieno rinkos tyrimo santrauka

(1) Konkurencijos taryba 2014 m. gruodžio 23 d.¹ pradėjo pieno ir pieno produktų sektoriaus rinkos tyrimą (toliau – Rinkos tyrimas), atsižvelgusi į šio sektoriaus svarbą, netolygius kainų pokyčius pieno produktų tiekimo grandinėje bei ankstesnius savo tyrimus dėl šiame sektoriuje įtartų konkurencijos ribojimo atvejų. Šiuo Rinkos tyrimu Konkurencijos taryba siekia išsiaiškinti galimai pieno sektoriuje esančias konkurencijos problemas, suteikti kuo daugiau informacijos apie sektoriaus veikimą rinkos dalyviams, rinką prižiūrintiems viešojo administravimo subjektams bei įstatymų leidėjams ir pateikti siūlymus dėl priemonių veiksmingai konkurencijai užtikrinti.

(2) Konkurencijos taryba nustatė, kad šiuo metu rinkoje galimai egzistuoja derybinės galios tarp rinkos dalyvių disbalansas. Vis dėlto, rinkoje yra mechanizmų, galinčių perskirstyti esamą derybinę galią bei padėti sukurti atsveriamąją derybinę galią. Tai galėtų paskatinti rinkos dalyvių efektyvumą bei savo ruožtu sukurti daugiau naudos galutiniams vartotojams. Išanalizavusi visus keturis pieno sektoriaus lygius – žalio pieno gamybą, supirkimą, perdirbimą ir pieno produktų platinimą – Konkurencijos taryba padarė šias, žemiau aprašytas, pagrindines Rinkos tyrimo išvadas.

(3) Konkurencijos taryba nustatė, kad pieno supirkimo kainos dydis priklauso nuo žalią pieną parduodančių subjektų derybinės galios, o pastaroji – nuo parduodamo pieno kiekio. Veiksmingiausias būdas padidinti pieno gamintojų, kooperatyvų ir kitų supirkėjų derybinę galią yra padidinti disponuojamo pieno kiekius.

(4) Nepaisant šios ilgo laikotarpio duomenimis pagrįstos išvados, net 74 proc. visų Lietuvos pieno gamintojų, parduodančių pieną perdirbti ar tiesiogiai vartoti, vis dar yra itin maži ūkiai, laikantys 1-5 melžiamas karves. Palyginimui, kaimyninėje Latvijoje maži ūkiai sudaro tik kiek daugiau nei pusę (56 proc.) visų ūkių, o vidutinis ūkio dydis Europos Sąjungos valstybėse narėse yra 29 karvės.

(5) Šiuo metu rinkoje egzistuoja galimybė smulkiems ūkininkams kooperuotis (t. y. steigti naujus arba stoti į rinkoje jau veikiančius kooperatyvus) ir tokiu būdu padidinti disponuojamo pieno kiekius ir sustiprinti pieno gamintojų derybinę galią.

(6) Didžiausią naudą pieną kooperatyvams pristatantys pieno gamintojai jaučia tada, kai jie yra kooperatyvo nariai. Kooperatyvo narys turi teisę į dalį kooperatyvo pelno, išmokamą dividendų pavidalu, proporcingai pajinio įnašo bei įvykdytos apyvartos per kooperatyvą dydžiui. Vis dėlto, tiriamuoju laikotarpiu skirta reikšminga parama kooperatyvų steigimuisi, Konkurencijos tarybos vertinimu, galimai paskatino „netikrų“ kooperatyvų, t. y. ūkio subjektų, kurių veikla labiau panaši į tarpininkų, nei kooperatyvų, sukuriančių naudą savo nariams, steigimąsi. Rinkos tyrimo metu nustatyta, kad beveik trečdalis šiuo metu Lietuvoje veikiančių kooperatyvų turi penkis ir mažiau narių (kurie kartais apskritai neužsiima pieno gamyba), iš kurių superkamas itin mažas žaliavos kiekis – nuo 0 proc. iki 15 proc. Tai reiškia, kad didžiąją žaliavos dalį kooperatyvui tiekiantys pieno gamintojai neturi teisės dalyvauti jo valdyme ir pretenduoti į jo gaunamo pelno dalį.

(7) Kadangi kooperatyvo narys suinteresuotas kooperatyvo pelningumu, jam nėra ekonomiškai naudinga pieną parduoti ne kooperatyvui, nebent kito pirkėjo pasiūlyta kaina būtų tiek didesnė už kooperatyvo mokamą kainą, kad padengtų nario dividendų praradimą. Turint omenyje, kad kooperatyvas, disponuodamas didesniu pieno kiekiu, nei pavieniai jo nariai, turi galimybę išsiderėti geresnes kainas, situacija, kai nariui kitur yra pasiūloma ženkliai didesnė kaina, yra mažai tikėtina.

¹ Konkurencijos tarybos 2014 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 1S-197/2014.

(8) Nors pieno ir pieno produktų sektoriui iš esmės galioja tos pačios konkurencijos teisės normos, kaip ir visoms kitoms rinkoms, pieno gamintojų sektoriui yra taikomos išimtys. Tokias išimtis numato Europos Sąjungos Pieno paketas, kuris leidžia ūkininkams bei kooperatyvams sudaryti gamintojų organizacijas, kurios galėtų savo narių vardu derėtis dėl kainų bendram žaliao pieno kiekiui nepažeidžiant Konkurencijos įstatymo reikalavimų. Tai suteikia galimybę pieno gamintojams ir supirkėjams, tokiems kaip kooperatyvai, susivienyti ir derėtis dėl kainų bendram žaliao pieno kiekiui, taip sustiprinant savo derybinę galią.

(9) Vis dėlto, Lietuvoje iki šiol nėra įregistruota nei vienos gamintojų organizacijos. To priežastimi, Konkurencijos tarybos vertinimu, gali būti rinkoje egzistuojantis informacijos trūkumas – rinkos dalyviai neturi pakankamai informacijos apie tai, kas yra gamintojų organizacija, kas gali būti jos nariais, kokia jos paskirtis bei kaip ją įsteigti.

(10) Konkurencijos tarybos surinktais duomenimis, 2012-2015 m. laikotarpiu žalią pieną yra eksportavę 9 kooperatyvai, 1 gamybinė įmonė, 2 pieno perdirbėjai bei 1 kitas supirkėjas. Dažniausiai rinkos dalyvių nurodyta priežastis, dėl ko nėra eksportuojamas žalias pienas, buvo maži jo kiekiai. Vis dėlto pažymėtina, kad, norint pelningai vykdyti pieno supirkimo ir tiekimo veiklą, eksportas nėra būtinas. Tai patvirtino ir kai kurių rinkos dalyvių Konkurencijos tarybai pateikta informacija – net 31 proc. pieno neeksportuojančių kooperatyvų ir 15 proc. pieno neeksportuojančių kitų supirkėjų nurodė, kad nemato poreikio ir ekonominės naudos pieną eksportuoti į užsienio valstybes ir kad juos tenkina vidaus rinka. Be to, vidaus rinkoje veikusių kooperatyvų vidutinė pelno marža, atsižvelgiant į kooperatyvų superkamo pieno kiekius, beveik dvigubai viršijo pieną eksportavusių kooperatyvų vidutinę pelno maržą.

(11) Rinkos tyrimo metu nepasitvirtino kai kurių rinkos dalyvių susitikimų su Konkurencijos tarybos atstovais bei viešai išsakyti nuogastavimai, kad pieno perdirbėjai, siekdami išlaikyti mažas pieno supirkimo kainas vidaus rinkoje, renkasi brangesnį importą. 2014 m. importuota žaliava 62 proc. atvejų buvo pigesnė už lietuvišką žaliavą, lyginant įskaitomojo svorio pieno kainas. Be to, Rinkos tyrimo metu surinkti duomenys rodo, kad Lietuvoje tiriamuoju laikotarpiu buvo žaliavos trūkumas – importuojamos žaliavos kiekiai kelis kartus viršijo eksporto apimtį, taigi brangesnio importo laikotarpiai gali būti susiję su žaliavos vietinėje rinkoje trūkumu. Taip pat pastebėtina, kad po Rusijos Federacijos paskelbto pieno produktų embargo, Lietuvos pieno perdirbėjai mažina importuojamo pieno kiekius ir didesnę žaliavos dalį superka Lietuvoje.

(12) Rinkos dalyviai viešai ir susitikimų su Konkurencijos tarybos atstovais metu išsakė nuogastavimus, kad kooperatyvai kaip atskira žaliao pieno tiekėjų grupė yra žlugdomi jiems taikant mažesnes nei pavieniams ūkininkams pieno supirkimo kainas. Konkurencijos taryba nustatė, kad tokie kainų skirtumai gali būti nulemti objektyvių pieno supirkimo kainą lemiančių veiksnių, tokių kaip pieno kiekis ir kokybė, taip pat lojalumas ir tiekimo pastovumas. Rinkos tyrimo metu surinkti duomenys rodo, kad pusė kooperatyvų 2013 m. laikotarpiu turėjo iki 6 pirkėjų. Tai reiškia, kad kooperatyvai dažnai keičia pirkėjus arba savo turimą bendrą pieno kiekį išskirsto ir tiekia keliems pirkėjams vienu metu. Pirmuoju atveju atsiskleidžia kooperatyvų nepastovumas ir dažna pirkėjų kaita. Antruoju atveju bendras pieno kiekis, dėl kurio deramasi su atskirais perdirbėjais yra sumažinamas, kas atitinkamai sumažina ir tokių kooperatyvų derybinę galią, nes pieno kiekis turi tiesioginę įtaką pieno kainai. Atitinkamai, analizuojant didžiausių žemės ūkio bendrovių pirkėjų skaičių, matyti, kad daugelis jų pirkėjų nekeičia ir tiekia tik vienam pieno perdirbėjui.

(13) Vertinant žaliao pieno kainų kitimą, rinkos tyrimo metu buvo analizuojamos 2012-2015 m. žaliao pieno supirkimo kainų tendencijos lyginant kainas Lietuvoje su pasaulinėmis pieno produktų

kainomis (GDT indeksu). Nustatyta, kad Lietuvos žalio pieno supirkimo kainos iš esmės atitinka pasaulines pieno produktų kainų tendencijas, tačiau su 1-2 mėnesių atsilikimu. Toks atsilikimas šiuo atveju yra paaiškinamas tuo, kad dėl žalio pieno supirkimo kainų dažniausiai deramasi iš anksto, tuo tarpu kiekvienu konkrečiu laiko momentu galima žinoti tik apie 2 savaitių senumo GDT indeksą.

(14) Rinkos tyrimu buvo siekiama nustatyti priežastis, kodėl žalio pieno kainos sumažėjo didesne apimtimi nei pieno produktų kainos: Konkurencijos tarybos surinktais duomenimis, metinis įskaitomojo svorio žalio pieno kainų nuosmukis per 2014 m. sausio mėn. – 2015 m. vasario mėn. laikotarpį siekė vidutiniškai 35 proc., tuo tarpu tiek pieno perdirbimo įmonių, tiek mažmeninės prekybos tinklų taikomos pieno produktų kainos tuo pačiu laikotarpiu smuko vidutiniškai 11 proc. Rinkos tyrimo metu surinkti duomenys rodo, kad, Rusijos Federacijai paskelbus pieno produktų embargą, didžiausių pieno perdirbėjų pardavimų apimtys smuko nuo 20 proc. iki 38 proc. Remiantis ekonomine logika, ženkliai sumažėjus pieno perdirbėjų parduodamų pieno produktų apimtims, perdirbėjų patiriami pastovūs (fiksuoti) kaštai (pavyzdžiui, darbo užmokestis, turto nusidėvėjimas) turėjo būti išdalinti mažesniai produktų kiekiui, tad vienam produktui tenkančių pastovių kaštų dalis išaugo. Tai sumažino žaliavos kainos sumažėjimo poveikį galutinėms pieno produktų kainoms. Taip pat pastebėtina, kad žalio pieno dalis visoje pieno produkto kainos struktūroje 2014 m. – 2015 m. vasario mėn. laikotarpiu sudarė vidutiniškai 49,8 proc. Tai reiškia, kad, sumažėjus žaliavos kainai, negalima tikėtis vienodo procentinio pieno produkto kainos sumažėjimo, kadangi perdirbėjai susiduria ne tik su žaliavos pirkimo, bet ir su kitais veiklos kaštais.

(15) Atsižvelgiant į Rinkos tyrimo metu nustatytas aplinkybes, Konkurencijos taryba siūlo Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijai, Valstybinei įmonei Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centrui bei Žemės ūkio rūmams padidinti informacijos sklaidą rinkoje ir šviesti rinkos dalyvius apie gamintojų organizacijų steigimo naudą ir galimybes. Konkurencijos taryba taip pat siūlo numatyti apsaugos ir kontrolės mechanizmus, siekiant užtikrinti, kad paramą gaunantys kooperatyvai būtų steigiami veiklą vykdyti narystės pagrindu, o į tokius kooperatyvus žalią pieną tiekiantiems pieno gamintojams būtų užtrinta maksimali nauda. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje veikia daug kooperatyvų, siūlytina svarstyti ne naujų, o esamų („tikrųjų“) kooperatyvų paramą, taip pat atsižvelgti į tai, ar kooperatyvo nariai patys yra pieno gamintojai. Konkurencijos taryba taip pat siūlo didinti minimalų Kooperatinių bendrovių įstatyme numatytą narių skaičių, reikalingą kooperatyvui įsteigti, ir (arba) numatyti, kokia dalis bendro superkamo žalio pieno privalo būti supirktas iš kooperatyvo narių.

(16) Turint omenyje, kad tiek kooperatyvai, tiek pieno perdirbėjai nurodė, kad norėtų pasirašyti ilgesnės trukmės sutartis, tačiau kita šalis to vengia, galima daryti išvadą, kad abi šalys vis dėlto pirmenybę teiktų ilgesnės trukmės sutartims. Dėl šios priežasties, Konkurencijos taryba siūlo Pieno supirkimo taisyklėse, kuriose numatyta rekomenduojama pieno pirkimo-pardavimo sutarčių forma, ir (arba) kituose aktuoliuose teisės aktuose svarstyti įtvirtinti minimalią pieno pirkimo-pardavimo sutarčių trukmę, tokiu būdu ne tik sumažinant neužtikrintumą dėl pieno realizacijos šaltinio, bet ir suteikiant kooperatyvų ir pieno perdirbėjų santykiams pastovumo, kas galėtų turėti įtakos pieno supirkimo kainoms.

(17) Preliminariu Konkurencijos tarybos vertinimu, formulės, pagal kurią būtų apskaičiuojamos pieno supirkimo kainos, numatymas sutartyse galėtų suteikti aiškumo pieno kainų nustatymo procesui, tačiau pažymėtina, kad tokios formulės įtraukimas į žalio pieno pirkimo-pardavimo sutartis neužtikrina, kad sutartis nebus nutraukta, pasikeitus tam tikroms rinkos sąlygoms. Taip pat reikėtų

vengti bendros, visai rinkai galiojančios formulės įvedimo, kas iš esmės reikštų kainų reguliavimą. Formulė turėtų būti suderinama kiekvienos sutarties atveju atskirai.

(18) Nors 2015 m. liepos 9 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos ūkio subjektų, perkančių-parduodančių žalią pieną ir prekiaujančių pieno gaminiais, nesąžiningų veiksmų draudimo įstatymas, kuris reguliuoja tam tikrus su nagrinėjama rinka susijusius aspektus, Konkurencijos taryba, kaip ir minėto Įstatymo projekto svarstymo metu, siūlo kompetentingoms institucijoms įvertinti Europos Sąjungos lygiu siūlomus sprendimo būdus bei žemės ūkio politikos srityje taikyti priemones, kurios leistų užtikrinti ilgalaikį pieno sektoriuje veikiančių ūkio subjektų veiklos efektyvumą bei konkurencingumą.

(19) Konkurencijos taryba ir toliau stebės pieno ir pieno produktų sektorių bei jame vykstančius pokyčius ir, esant poreikiui, tirs galimus Konkurencijos įstatymo pažeidimus bei įpareigos juos nutraukti.